

Násilí na dětech — současná situace v ČR a vývoj od roku 1999

Zuzana Podaná

ABSTRAKT

Studie zkoumá fenomén viktimizace dětí násilím a pozornost věnuje jak popisu aktuálního stavu v podobě prevalencí a charakteristik konkrétních incidentů, tak i vývoji od roku 1999 a změnám, k nimž došlo. Využita je také možnost zasazení českých dat do mezinárodního kontextu. Kromě analýzy viktimizace násilím obecně je specifická pozornost věnována násilí v rodině včetně užívání fyzických trestů dětí rodiči.

ABSTRACT

The study analyzes the phenomenon of violent victimization of children. The attention is paid both to the current situation as reflected in prevalence rates and features of individual incidents and to the development since 1999 and related changes. In addition, a possibility of an international comparison is utilized. Apart from an analysis of violent victimization in general, a specific attention is given to violence in the family, including the use of physical punishment of children by parents.

ÚVOD

Z hlediska viktimizace jsou děti jednoznačně nejvíce zasaženou skupinou a ačkoli bývá závažnost takových incidentů někdy zlehčována, zahraniční výzkum jasně ukazuje, že i způsobená újma je obvykle vyšší (Finkelhor et al. 2008). Zaměříme-li se specificky na násilnou viktimizaci, pak míra viktimizace u dětí (12–17 let) vyšla ve výzkumu z USA téměř třikrát vyšší nežli u dospělé populace a děti měly i téměř třikrát vyšší prevalenci zranění v důsledku viktimizace (Hashima a Finkelhor 1999). Proto je překvapující, že na rozdíl třeba od delikvence dětí je jejich viktimizaci věnována poměrně nízká pozornost, která se navíc obvykle soustředí pouze na několik specifických fenoménů — jedná se především o sexuální zneužívání, šikanu, či viktimizaci v kyberprostoru (např. Weiss et al. 2005; Minimalizace šikany 2009; Ševčíková et al. 2015). Některé formy viktimizace však zůstávají v ČR zcela na okraji zájmu. Může jít například o násilí mezi sourozenci, přítomnost dětí u incidentů násilí mezi rodiči, ale i fyzické trestání dětí rodiči zůstává v ČR stále ve velké míře mimo veřejný diskurz.

Při studiu viktimizace dětí je třeba reflektovat specifika jejich situace, díky nimž je pro ně obtížnější viktimizaci předcházet i se vyrovnat s jejími následky. V první řadě jsou děti zranitelnější, a to jak vzhledem ke své tělesné konstituci (zejména u mladších dětí), tak i menším zkušenostem a tedy horšímu odhadu rizika. Děti také mají poměrně nízkou míru autonomie v rozhodování o svých aktivitách a jejich čas je z velké části nastaven rodiči. V případě vzniku problémů v některém prostředí — například v rámci školy, na cestě do školy nebo i přímo v rodině — je pak pro dítě obtížné se rizikovým situacím vyhnout. Konečně nepříznivě působí i značná tolerance

české společnosti k méně závažným formám násilí mezi dětmi, ať již vrstevníky nebo třeba sourozenci, a také k fyzickému trestání dětí rodiči. Tyto fenomény jsou často považovány za běžnou „neškodnou“ součást dětství, mohou však snadno přejít v závažnější formy týrání (Gershoff 2002).

Výzkum viktimizace dětí a snaha o její prevenci je důležitá i vzhledem k faktu, že řada studií dokládá závažné krátkodobé i dlouhodobé následky takové zkušenosti. Mcmillan (2001) se pokusil o shrnutí takových studií a dospěl ke třem významným oblastem, v nichž viktimizace v dětství negativně ovlivňuje pozdější život jedince: ohrožuje mentální zdraví a vytváří psychický stres (včetně možnosti vzniku PTSD), zvyšuje pravděpodobnost kriminálního a deviantního chování a snižuje šance na úspěch ve vzdělání a socioekonomické oblasti. Menard (2002) se mimo jiné zabýval i souvislostí násilné viktimizace v průběhu dětství a výskytem problémů v dospělosti a došel k závěru, že tato skutečnost zvyšuje pravděpodobnost většiny jím zkoumaných jevů — násilné i majetkové kriminality, násilné viktimizace, domácího násilí v rodině a problémového užívání drog.

Násilím se v nedávné době začala intenzivně zabývat i Světová zdravotnická organizace (World Health Organization, WHO), která ho identifikovala jako důležitý sociální fenomén se závažnými zdravotními následky. V roce 2002 vydala *Světovou zprávu o násilí a zdraví* (Krug et al. 2002), ve které se její autoři pokusili shrnout dosavadní znalosti o rozsahu a důsledcích různých forem násilí ve světovém měřítku a formulovat doporučení k efektivní prevenci. O dvanáct let později na ni navázala *Globální zpráva o stavu prevence násilí 2014* (World Health Organization 2014), která reflektuje pokrok za uplynulé období a aktuální situaci v oblasti implementace preventivních opatření. Z výsledných doporučení zprávy, která jsou relevantní i pro situaci v ČR, lze vybrat následující:

- nutnost posílit sběr relevantních dat, která informují o skutečném rozsahu jednotlivých forem násilí, a (re)formulovat národní akční plány na jejich základě;
- nastavit preventivní programy a služby pro oběti tak, aby byly komplexní a vycházely z aktuálního vědeckého poznání dané oblasti;
- klást důraz na evaluaci efektivity preventivních programů;
- zhodnotit kvalitu současné legislativy a zaměřit se na posílení jejího vymáhání;
- budovat a posilovat sítě aktérů a institucí věnujících se prevenci násilí.

Při pohledu na základní deskriptivní data poskytnutá pro Globální zprávu českými experty z Ministerstva zdravotnictví sice ČR vychází poměrně dobře, nicméně lze identifikovat dvě oblasti, v nichž ve srovnání s našimi západními sousedy ještě zaostáváme. Jedná se o nižší aktivitu v prevenci násilí na seniorech a pak zejména o absenci explicitního zákazu fyzického trestání dětí rodiči. Z hlediska zaměření tohoto článku je pro nás relevantní druhá oblast, které proto věnujeme vyšší pozornost.

První zákon zakazující užívání fyzických trestů dětí rodiči byl přijat ve Švédsku v roce 1979, dále následovalo Finsko v roce 1983 a v současné době jsou takové zákony v platnosti ve 29 ze 47 členských zemí Rady Evropy (Council of Europe 2015). Česká republika ratifikovala v roce 1999 Evropskou sociální chartu Rady Evropy, jejíž článek 17 přiznává mimo jiné sociální ochranu dětem, kterou je rozuměna i ochrana proti násilí, včetně násilí v rodině. Česká vláda sice potvrdila v roce 2007 svůj závazek přijmout legislativu zakazující veškeré tělesné tresty dětí, nicméně od té doby zaujala

k tématu nejprve pasivní postoj a posléze argumentovala proti explicitnímu zákazu fyzického trestání dětí rodiči s vysvětlením, že současná právní úprava je zcela dostatečná a poskytuje dětem plnou ochranu před fyzickými tresty v rodině. Rada Evropy však dospěla k opačnému závěru s tím, že ČR v tomto bodě porušuje Evropskou sociální chartu (Global Initiative 2015). Požadavek na úplný zákaz fyzických trestů dětí v ČR je vznášen i Výborem OSN pro práva dítěte, který tak odkazuje na článek 19 Úmluvy o právech dítěte, kterou ČR rovněž ratifikovala (United Nations 2011).

Existuje značné množství vědeckých studií zkoumajících krátkodobé i dlouhodobé negativní důsledky užívání fyzických trestů dětí rodiči. Zatímco v případě tvrdších trestů je ve vědecké komunitě shoda na negativních efektech na dítě, výzkum užití lehčích trestů (plácnutí přes zadek či pohlavek) přináší nekonzistentní výsledky a poměrně vášnivou debatu. Vysoce citovaná metaanalytická studie Gershoff (2002) ukázala negativní následky užívání lehčích fyzických trestů v různých oblastech jak v dětství, tak i později v dospělosti — například ve vyšší míře delikvence, agresivity nebo fyzickém týrání rodiči. Naproti tomu menší skupina výzkumníků tyto závěry zpochybňuje a upozorňuje na určité inherentní metodologické problémy těchto studií (např. Larzelere a Cox 2013). Například nedávná metaanalytická studie longitudinálních výzkumů ukázala pouze velmi slabou souvislost lehčích fyzických trestů s pozdějšími negativními jevy (Ferguson 2013) a jiná metaanalytická studie pak naznačila, že užití mírnějších fyzických trestů má podobně negativní dopad jako většina jiných výchovných přístupů (Larzelere a Kuhn 2005). Gershoff (2010) čelí této kritice poukazem na fakt, že prakticky žádná studie neprokázala pozitivní efekt lehčích fyzických trestů a naopak naprostá většina ukazuje negativní důsledky a to napříč kulturami. Druhým zásadním argumentem je konsensus na nepřijatelnosti fyzických trestů z lidskoprávního hlediska, kdy hned několik významných mezinárodních úmluv deklaruje veškeré násilí na dětech jako porušení jejich základních lidských práv (např. výše zmíněná Úmluva o právech dítěte OSN).

Vraťme se nyní k doporučení WHO, které říká, že podkladem legislativních i preventivních opatření proti násilí a pro plánování služeb obětem má být dobrá znalost fenoménu podložená kvalitními empirickými daty. Cílem tohoto článku proto je využít data z výzkumu viktimizace mládeže, který proběhl v roce 2015, a ukázat rozsah výskytu tohoto fenoménu. Specifická pozornost bude věnována čtyřem vybraným formám násilných incidentů a přiblížení kontextu, v němž se udály, tj. především místa incidentu a charakteristik pachatele, resp. pachatelů a jeho/jejich vztahu k oběti. Ve druhé části textu se zaměříme na specifickou oblast viktimizace, a to na násilí v rodině, konkrétně ze strany sourozenců a rodičů.

Kromě deskripce aktuální situace nás však bude zajímat i vývoj viktimizace v ČR v posledních letech a srovnání s dalšími zeměmi, k čemuž můžeme využít data z dalších tří sociálních výzkumů, které se viktimizací primárně či alespoň částečně zabývaly. Výsledky z USA ukazují, že od počátku 90. let prevalence viktimizace dětí výrazně klesá, a to téměř u všech sledovaných forem viktimizace (Finkelhor et al. 2008; Finkelhor et al. 2010). Autoři dávají tento trend do souvislosti s celkovým poklesem kriminality ve stejné době a hledají možná vysvětlení pro oba tyto trendy. Jednu z příčin spatřují například v rostoucím povědomí o dříve přehlížených jevech (např. sexuální násilí či šikana), které přestávají být tolerovány, nebo v rostoucí sociální kontrole a sociálních službách (Finkelhor et al. 2008). Obdobný trend poklesu kriminality je

patrný v posledních cca 15 letech i v ČR (viz Marešová et al. 2013; Policie ČR 2015), a lze proto předpokládat, že stejný vývoj se může odehrávat i v případě viktimizace dětí.

DATA

V tomto článku jsou analyzována data ze čtyř výzkumů školní mládeže realizovaných v České republice v období 1999–2015, které se mimo jiné zaměřovaly i na problematiku viktimizace. Výchozím datovým zdrojem je *Výzkum městské mládeže* z roku 2015, jenž extenzivně zkoumal zkušenosti dětí z devátých tříd s různými formami viktimizace a zjišťoval i celou řadu doplňujících informací o konkrétních incidentech. Šetření proběhlo ve čtyřech největších městech ČR — Praze, Brně, Ostravě a Plzni — a realizovala jej Katedra sociologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Tento výzkum byl koncipován tak, aby byla zachována co nejvyšší míra komparability s předchozími šetřeními, a to zejména s *Výzkumem školní mládeže 1999*, který byl realizován v Plzni Právnickou fakultou Západočeské univerzity a který byl součástí mezinárodní studie zkoumající několik evropských měst (např. Stočesová a Thomová 2002).

Dalšími dvěma datovými zdroji jsou data za ČR ze dvou vln projektu *International Self-Report Delinquency Study* (ISRD-2 a ISRD-3), pro něž — na rozdíl od výše zmíněných výzkumů — byla viktimizace spíše okrajovým tématem. Tato šetření jsou reprezentativní pro celou ČR a poskytují tedy informace o viktimizaci v celé zemi a nejenom ve vybraných městech. Oba výzkumy byly realizovány taktéž Katedrou sociologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, a to v letech 2007 a 2013. Jejich další předností je možnost srovnání situace v ČR s dalšími, převážně evropskými, zeměmi (viz např. Junger-Tas et al. 2012; Marshall et al. 2015).

Základní přehled o těchto čtyřech výzkumech, resp. jejich podsouborech využíváných pro komparaci, prezentuje Tabulka 1.

	výběr — lokality	výběr — ročníky	N
Výzkum městské mládeže 2015	města nad 150.000 obyvatel	9. ročníky	1546
— podsoubor Plzeň	Plzeň	9. ročníky	393
ISRD-3 (2013)	celá ČR	7.–9. ročníky	3561
— podsoubor 9. ročníky	celá ČR	9. ročníky	1109
ISRD-2 (2007)	celá ČR	7.–9. ročníky	3245
— podsoubor 9. ročníky	celá ČR	9. ročníky	1145
Výzkum školní mládeže 1999	Plzeň	9. ročníky	1270

Tabulka 1. Datové zdroje (ČR) — jednotlivé výzkumy a datové podsoubory

ZKUŠENOSTI S NÁSILÍM

Ve Výzkumu městské mládeže 2015 byla zvláštní pozornost věnována viktimizaci čtyřmi formami násilných činů — ublížením na zdraví, loupeží, vydíráním a sexuál-

ním násilím. Vymezení těchto činů bylo prakticky shodné jako ve výzkumu z Plzně z roku 1999 (pro znění otázek, viz Příloha 1) a je třeba upozornit, že neodpovídá zcela přesně skutkovým podstatám trestných činů z Trestního zákoníku. Nicméně to ani v kriminologickém výzkumu nebývá běžné, neboť důležitější je srozumitelnost vymezení pro respondenty a mezinárodní komparabilita dat.

Nejčastější zkušenost mají děti s ublížením na zdraví, jež vedlo ke zranění, které někdy zažila sedmina z nich (Tabulka 2). Naopak s loupeží nebo vydíráním se někdy setkalo pouze 4–5 % dětí a obdobně tak i se sexuálním násilím. Prevalence za posledních 5 let, resp. poslední rok jsou samozřejmě nižší, avšak míra zasažení dětí násilím stále není zanedbatelná — v posledním roce uvedl každý jedenáctý, že jej někdo fyzicky napadl, a zkušenost s loupeží, vydíráním nebo sexuálním násilím se pohybovala mezi 3–4 %. V případě těchto incidentů nás zajímala i míra ohlášení činu policii. Alespoň jeden z incidentů nahlásila policii téměř polovina obětí loupeže, avšak v případě vydírání a ublížení na zdraví již byla míra ohlášení podstatně nižší (18 %). Nejmenší ochota kontaktovat policii byla u obětí sexuálního násilí (9 %).

	Ublížení na zdraví	Loupež	Vydírání	Sexuální násilí
Prevalence (%)				
celoživotní	14,4	5,3	4,4	3,9
za posledních 5 let	12,8	4,4	3,5	3,3
za posledních 12 měsíců	9,1	3,5	2,5	2,8
Ohlášení policii (%)				
za posledních 12 měsíců*	17,5	49,1	17,9	9,3

Tabulka 2. Prevalence viktimizace násilnými delikty a míra ohlášení policii — rok 2015 (platná %)

Zdroj: Výzkum městské mládeže 2015

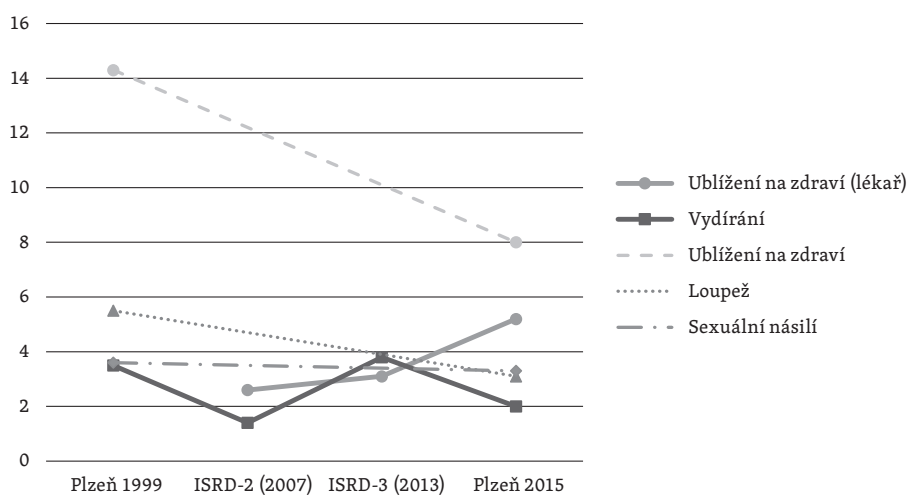
* Ohlášení alespoň 1 případu policii

Pro sledování vývoje viktimizace v čase můžeme využít prevalence za poslední rok, které byly u dvou činů (vydírání a vážné ublížení na zdraví) zjišťovány i ve výzkumech ISRD (viz Graf 1). Při omezení vzorku pouze na žáky 9. tříd z Plzně by však odhady prevalencí z dat ISRD byly velmi nepřesné, proto raději prezentujeme v případě těchto výzkumů výsledky za celou ČR. Dále je třeba upozornit, že ve Výzkumu školní mládeže 1999 bylo dotazováno pouze na incidenty, které se odehrály v Plzni, proto lze předpokládat, že prevalence viktimizace bez tohoto omezení by byly ve skutečnosti ještě o něco vyšší.

Výsledky z Grafu 1 naznačují, že mezi lety 1999 a 2015 došlo k výraznému snížení prevalence viktimizace ublížením na zdraví a loupeží, u výskytu sexuálního násilí je pokles pouze mírný a v případě vydírání trend kolísá. Zajímavý je nárůst viktimizace ublížením na zdraví, po němž oběť vyhledala lékaře, který nekorresponduje s celkovým poklesem výskytu ublížení na zdraví. I když je možné spekulovat o zvýšení podílu závažných incidentů, alternativní hypotézou může být, že oběti (resp. jejich blízcí) mají vyšší tendenci viktimizaci řešit formální cestou, což je spojeno s častější návštěvou lékaře i u méně vážných případů.

Tato hypotéza nachází částečnou oporu ve srovnání míry ohlášení policii alespoň jednoho incidentu, který se stal v posledním roce, která mezi rokem 1999 a 2015 výrazně narostla. V případech ublížení na zdraví, loupeže i vydírání zaznamenáváme přibližně dvojnásobný nárůst ohlašování policii oproti roku 1999, a lze tedy konstatovat klesající míru latence těchto činů. Tento trend může souviset s rostoucí důvěrou společnosti v policii (Tuček 2015), ale také s vyšší tendencí učitelů řešit incidenty, které se stanou na půdě školy, formální cestou. Jedinou oblastí, v níž nedochází ke změně v nízké míře ohlašování policii, je viktimizace sexuálním násilím. Tento výsledek naznačuje, že sexuální viktimizace zůstává bohužel stále vysoce citlivou záležitostí, s níž se oběti jen nerady svěřují policii, i když se často může jednat o závažné incidenty.

Graf 1. Vývoj viktimizace 1999–2015 (prevalence za poslední rok)

Zdroj: Výzkum školní mládeže 1999, ISRD-2 (9. ročníky; 2007), ISRD-3 (9. ročníky; 2013) a Výzkum městské mládeže 2015 (Plzeň)

Výhodou zapojení ČR do mezinárodního výzkumu ISRD je i možnost srovnat situaci z hlediska viktimizace dětí s dalšími zeměmi světa. Ze staršího výzkumu ISRD-2 (2007) vyšla ČR jako země s mírně podprůměrnou mírou viktimizace (za poslední rok) jak ublížením na zdraví, tak i vydíráním. Například ve srovnání s Německem se obě prevalence pohybovaly o 2–3 procentní body níže (Gruszczynska, Lucia a Killias 2012). Z výzkumu ISRD-3 jsou sice zatím k dispozici pouze dílčí výsledky pro 15 zemí, nicméně situace se zdá být velmi podobná — prevalence viktimizace vydíráním je stále mírně podprůměrná a viktimizace ublížením na zdraví se pohybuje kolem průměru (Marshall et al. 2015).

V následující pasáži se zaměříme na zkušenost s viktimizací násilím v posledních 5 letech a blíže se podíváme na charakter konkrétních incidentů a na rozdíly mezi viktimizací specifickými delikty. Kde to bude možné, srovnáme i situaci v roce 2015 oproti roku 1999. Charakter posledních případů viktimizace shrnuje Tabulka 3. Výraznější rozdíly z hlediska míry zasažení dívek a chlapců nalézáme pouze v případech

ublížení na zdraví, které je téměř dvakrát častější u chlapců, a u sexuálního násilí, kterým jsou naopak typicky mnohem výrazněji zasaženy dívky. Viktimizace loupeží a vydíráním je udávána chlapci a dívkami v podobné míře (rozdíly nejsou statisticky významné).

	ublížení na zdraví (n = 195)	loupež (n = 67)	vydírání (n = 54)	sexuální násilí (n = 50)
Pohlaví				
chlapci	62,1	56,7	46,3	10,0
dívky	37,9	43,3	53,7	90,0
Místo incidentu				
domov	13,9	6,0	1,9	14,0
škola	26,8	10,4	24,5	0,0
okolí bydliště	29,9	31,3	26,4	30,0
jinde	29,4	52,2	47,2	56,0
Počet pachatelů				
jeden	79,7	65,7	60,4	94,0
více	20,3	34,3	39,6	6,0
Věk pachatelů (nejstarší)				
méně než 14 let	24,6	4,5	28,8	12,5
14–18 let	55,5	52,2	51,9	45,8
více než 18 let	19,9	43,3	19,2	41,7
Vztah k pachateli/pachatelům*				
někdo z rodiny	12,9	3,0	1,9	8,0
někdo ze školy	36,1	14,9	31,5	12,0
jiný známý člověk	32,5	20,9	20,4	56,0
neznámý člověk	19,6	61,2	48,1	36,0

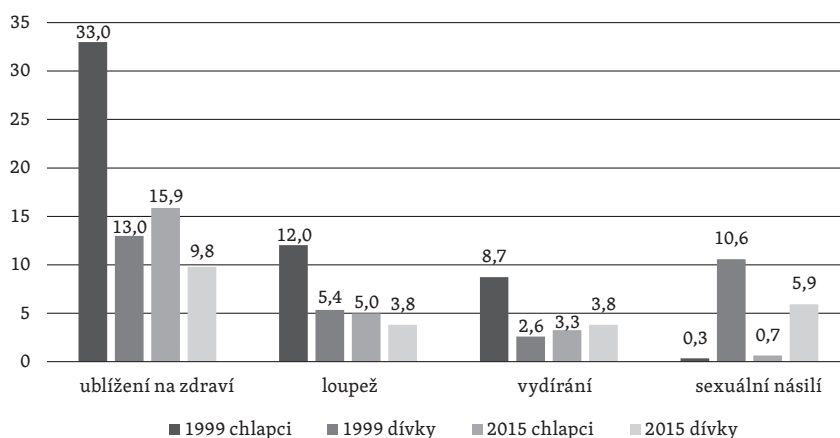
Tabulka 3. Deskriptivní statistiky posledních násilných incidentů (ne starších 5 let), údaje v %

Zdroj: Výzkum městské mládeže 2015

* V případě více pachatelů bylo možno uvést více odpovědí, tj. součet nemusí činit 100 %

V tomto směru je velmi zajímavé srovnání s rokem 1999, které ukazuje výrazný posun v genderových rozdílech ve viktimizaci (Graf 2). V roce 1999 existovaly markantní genderové rozdíly u všech zkoumaných forem viktimizace a za období 16 let došlo k výraznému poklesu viktimizace chlapců všemi zkoumanými delikty, s výjimkou sexuálního násilí, které zůstává zcela ojedinělé. Naopak v případě dívek nedochází v tomto období k žádným výrazným změnám a jediný významný rozdíl pozorujeme u poklesu prevalence sexuálního násilí. Tento trend snižování původně značného genderového rozdílu ve viktimizaci je paralelní situací, která je pozorovaná v oblasti delikventního chování. I tam dochází k snižování míry delikvence chlapců a stagnaci či dokonce nárůstu delikvence dívek (Moravcová et al. 2015, s. 35–38). Pro-

vázanost těchto dvou fenoménů je zjevná i z faktu, že většina dětí je viktimizována právě svými vrstevníky (viz dále).

Graf 2. 5leté prevalence násilné viktimizace podle pohlaví v letech 1999 a 2015

Zdroj: Výzkum školní mládeže 1999 a Výzkum městské mládeže 2015

Z dalších charakteristik posledních incidentů z Tabulky 3 vyplývá, že jen minimum z nich se přihodilo dítěti doma (14 % pro ublížení na zdraví a sexuální násilí) a malá část se udála ve škole — častěji ublížení na zdraví a vydírání (cca čtvrtina). V okolí bydliště se odehrálo okolo třetiny případů a s výjimkou viktimizace ublížením na zdraví byla nejčastěji uváděna možnost „jinde“, kdy se většinou jednalo o nějaké veřejné místo (venku, ve městě, v obchodním centru, v MHD atd.). Jednoznačně převažovala viktimizace ze strany jednoho pachatele, která byla téměř výhradní v případech sexuálních napadení, zatímco u loupeží a vydírání už bylo u třetiny případů uvedeno více pachatelů.

Z hlediska věku byli pachatelé nejčastěji vrstevníky obětí (skupina 14–18 let) a pachatelé z řad dospělých se pak ve větší míře vyskytovali v případech loupeží a sexuálního násilí — cca ve čtyřech z deseti incidentů. Naopak pachatelé mladší 14 let byli častější u ublížení na zdraví a vydírání, kde měli zhruba čtvrtinové zastoupení. Oběti obvykle pachatele znaly, jedinou výjimku představovaly oběti loupeží, kde tak bylo pouze ve čtyřech z deseti případů. Znalost pachatele ze školy byla poměrně běžná u ublížení na zdraví a vydírání (cca třetina případů), zatímco většina obětí sexuálního násilí pachatele sice znala, ale nebyl to nikdo z rodiny, ani školy.

Při srovnání charakteru posledního incidentu s rokem 1999 lze kromě klesajících prevalencí a snížení genderových rozdílů upozornit i na řadu dalších skutečností. Celkově lze shrnout, že výrazně ubylo případů, kdy viktimizace byla způsobena více pachateli, zejména skupinou více mužů, a zmenšil se podíl pachatelů z řad vrstevníků. Pachatelé jsou v současnosti ve více případech dospělí lidé a jsou to častěji osoby oběti známé. Zdá se tedy, že nejvyšší pokles zaznamenaly incidenty, kdy skupina vrstevníků napadla jedince v okolí jeho bydliště nebo obecně někde na veřejnosti. Pozitivní posun lze pak spatřovat v již zmíněném nárůstu míry ohlášení viktimizace policii, ale také ve vyšší ochotě svěřovat se s daným incidentem jak svým vrstevníkům, tak i dospělým.

NÁSILÍ V RODINĚ

Přesuňme nyní pozornost na násilí v prostředí rodiny. Z předchozích výsledků by se mohlo zdát, že násilí na dětech v rodině není příliš rozšířené. V případě posledního incidentu byl za pachatele označen rodinný příslušník jen zřídka — každý osmý v případě ublížení na zdraví, každý dvanáctý u sexuálního násilí a v případě loupeže a vydírání byla taková situace zcela výjimečná (viz Tabulka 3). Zde je však třeba upozornit, že děti — podobně jako většina společnosti — mají tendenci násilí ze strany rodičů či sourozenců bagatelizovat a považovat je za běžnou součást rodinného života. Toto se zřetelně projevilo i v našem výzkumu. Na obecně formulovanou otázku na viktimizaci ublížením na zdraví vyšla celoživotní prevalence 14 % a prevalence za poslední rok 9 % (viz Tabulka 2) a z těchto incidentů pouze menšina připadala na násilí v rodině. Avšak na podobně formulovanou otázku, která se explicitně dotazovala na ublížení ze strany sourozence (potyčka vedoucí ke zranění — viz Příloha 1), vzešly prevalence dokonce výrazně vyšší:

- Celoživotní prevalence dosáhla 20 %, resp. 23 % bereme-li v úvahu jen děti, které mají sourozence. Z těchto dětí téměř tři čtvrtiny zároveň odpověděly záporně na obecnou otázku na ublížení na zdraví.
- Prevalence za poslední rok byla 13 % (resp. 15 % z dětí majících sourozence). Také zde naprostá většina neuvedla viktimizaci v obecně formulované otázce (85 % dětí).
- Genderové rozdíly u obou typů prevalence nejsou statisticky signifikantní.

Je tedy zřejmé, že ve většině případů děti do případů viktimizace ublížením na zdraví nezapočítaly incidenty ze strany sourozenců, které jsou poměrně běžné a vyskytují se v podobné míře u chlapců i dívek.

	prevalence		intenzita (%)			prevalence (%)	
	n	%	1-2krát	3-5krát	vícekrát	chlapci	dívky
dali ti výprask	341	22,5	14,1	4,2	4,2	23,8	21,3
dali ti facku	539	35,6	24,1	6,3	5,2	34,2	37,0
hrubě tě popadli, strčili nebo po tobě něčím hodili	217	14,3	9,2	2,4	2,6	13,3	15,3
celkem — lehčí formy násilí	653	42,9	27,8	8,0	7,1	42,1	43,9
kopli tě či tě udeřili pěstí nebo nějakým předmětem	105	6,9	4,1	1,2	1,6	7,3	6,5
zmlátili tě	86	5,7	3,4	0,6	1,6	4,5	6,7
celkem — těžší formy násilí	141	9,3	5,8	1,4	2,0	8,9	9,6

Tabulka 4. Fyzické násilí ze strany rodičů za poslední rok

Zdroj: Výzkum městské mládeže 2015

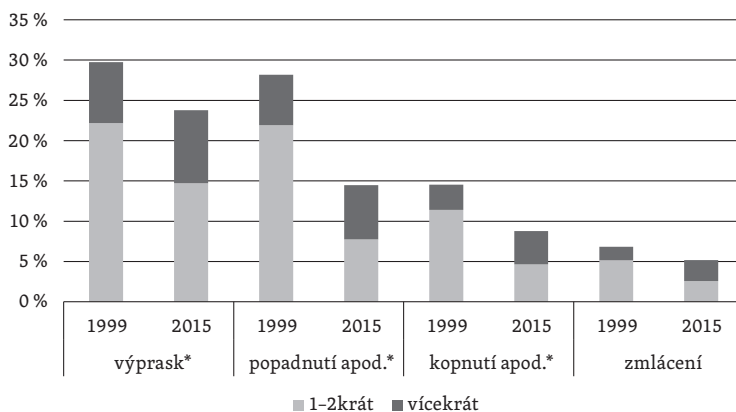
Poznámka: uvedena jsou platná procenta; rozdíly podle pohlaví nejsou statisticky signifikantní ($p < 0,05$)

Dále jsme se ve výzkumu zaměřili na fyzické násilí vůči dětem ze strany rodičů (Tabulka 4). Česká společnost je vůči uplatňování fyzických trestů rodiči poměrně tolerantní (STOP násilí 2008), i tak ale může být jejich vysoké zastoupení překvapující, zvláště vezmeme-li v potaz, že se jedná o žáky 9. ročníků, tj. z velké části 15leté či starší děti. S některou z lehčích forem fyzického násilí (typicky facka nebo výprask) se v posledním roce setkala téměř polovina dotázaných dětí (43 %), přičemž u 7 % se jednalo o častější jev. Těžší formy fyzického násilí (úder pěstí, zmlácení apod.) příznalo 9 % dětí a častěji se takové incidenty přihodily 2 % dětí. Zajímavým zjištěním pak je, že rodiče fyzické násilí uplatňují zhruba ve stejné míře vůči dcerám i synům.

Z analýzy souvislosti vztahu užívání fyzických trestů a situace v rodině vyplývá, že děti, vůči nimž rodiče v posledním roce použili fyzické násilí, vycházejí oproti ostatním dětem hůře se svými rodiči a mají k nim slabší emocionální vazbu. Také styl výchovy je těmito dětmi hodnocen negativněji — rodiče jim například méně často projevují důvěru, více přehlížejí jejich názory, častěji rozhodují důležité věci bez jejich zapojení a děti jejich požadavky ve větší míře vnímají jako nekonzistentní. Konečně souvislost se projevila i s problémy rodičů s alkoholem nebo drogami, které byly u rodičů, kteří užívají fyzické násilí vůči dítěti, častější, a v těchto rodinách také docházelo výrazně častěji k psychickému a fyzickému násilí mezi rodiči. Popsané vztahy se obvykle projevují o něco silněji v situaci, kdy rodiče použili některou z těžších forem fyzického násilí vůči svému dítěti.

Obdobně formulované otázky na fyzické násilí ze strany rodičů byly žákům položeny i ve výzkumu v Plzni z roku 1999 (s výjimkou absence dotazu na facku), což nám umožňuje zkoumat, došlo-li v této oblasti v posledních 16 letech k nějakému posunu. Pro tuto analýzu omezíme data pouze na Plzeň. Graf 3 ukazuje pozitivní trend snižování užívání násilí rodiči vůči dětem, kde k poklesu došlo u všech forem násilí, i když v případě zmlácení tento rozdíl již není statisticky signifikantní. Na druhou stranu je však zjevné, že došlo pouze k úbytku ojedinělých incidentů, a podíl dětí, vůči kterým jejich rodiče užívají násilí častěji, zůstává stejný nebo se dokonce zdá být vyšší, byť tyto rozdíly nejsou signifikantní.

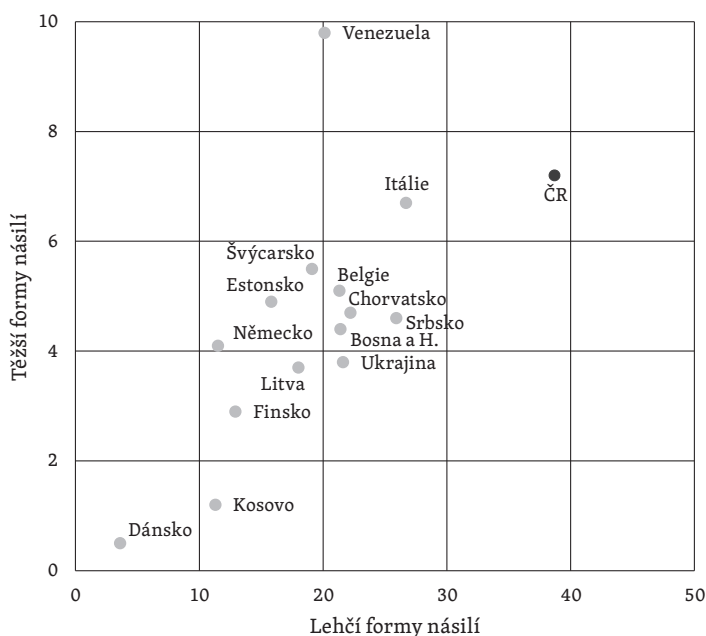
Graf 3. Fyzické násilí ze strany rodičů za poslední rok v Plzni v letech 1999 a 2015

Zdroj: Výzkum školní mládeže 1999 a Výzkum městské mládeže 2015 (Plzeň)

* signifikantní rozdíl v celkové prevalenci mezi rokem 1999 a 2005 ($p < 0,05$)

Otázka na užití fyzického násilí vůči dítěti rodičem byla obsažena také ve výzkumu ISRD-3 a její formulace v podstatě odpovídá výše uvedené klasifikaci na lehčí a těžší formy násilí. Z prvních výsledků tohoto projektu pro 15 zemí (Marshall et al. 2015) můžeme stav v ČR dát do perspektivy situace dalších evropských zemí a z tohoto srovnání vychází ČR velmi špatně. Nějakou zkušenost s lehčími formami násilí u nás uvedlo téměř o polovinu více dětí ze 7.–9. ročníků nežli v Itálii, kde je jinak tento výskyt druhý nejvyšší ze sledovaných zemí. Oproti sousednímu Německu pak je u nás prevalence lehčích forem násilí více než trojnásobná. Bohužel ani při srovnání závažnějších forem násilí nevypadá situace v ČR lépe. Z evropských zemí vycházíme opět nejhůře a pouze v jediné neevropské zemi zahrnuté ve výzkumu, Venezuele, je prevalence vyšší.

Graf 4. Prevalence lehčích a těžších forem fyzického násilí ze strany rodičů v posledním roce — mezinárodní srovnání

Zdroj: ISRD-3 (7.–9. ročníky; 15 zemí); převzato z Marshall et al. (2015) a graficky upraveno

ZÁVĚR

Viktimizace dětí násilím je fenomén, který si zaslouží vysokou pozornost, protože může mít značné dopady na fyzické i psychické zdraví jedince a na výskyt řady negativních jevů v budoucnosti, jakými je například kriminální chování, domácí násilí nebo zneužívání návykových látek (např. Gershoff 2002; Mcmillan 2001; Menard 2002). Tuto skutečnost reflektuje i Světová zdravotnická organizace, která již před více než deseti lety zahrnula násilí do své agendy a apeluje na úsilí o efektivní pre-

venci (Krug et al. 2002; World Health Organization 2014). Jedním z klíčových předpokladů těchto snah však je znalost situace v dané zemi podložená empirickými daty, která ukáží rozsah a podobu jednotlivých forem viktimizace násilím, a umožní tak lepší směřování různých intervencí. Tato studie se proto pokusila shrnout výsledky empirických sociálních výzkumů zaměřených na specifickou oblast viktimizace dětí násilím s důrazem na deskripci aktuální situace v ČR a — bylo-li to možné — rovněž naznačit vývoj od roku 1999.

Prezentované výsledky empirických výzkumů dokládají, že viktimizace dětí násilím není v České republice nijak výjimečná, i když z hlediska mezinárodní komparace s dalšími evropskými zeměmi se stále jedná o průměrnou či dokonce lehce podprůměrnou míru. Zajímavé výsledky přineslo sledování vývoje od roku 1999, které ukázalo výrazné snížení prevalence viktimizace, a to zejména v případech chlapců, kdy původně značný genderový rozdíl se pomalu vytrácí. Tento trend snižování viktimizace násilím a vyrovnávání genderových rozdílů je zcela paralelní situaci v oblasti delikvence mládeže, kde pozorujeme stejné tendence (viz Moravcová et al. 2015). Tento pozitivní vývoj je doprovázen i vyšší ochotou dětí svěřovat se s viktimizací svým blízkým a také ohlašovat tyto incidenty na policii. Oběti tak mají více podpory potřebné k vyrovnání se s danou situací. Vyšší zapojení dospělých do řešení násilných incidentů mezi dětmi pak může být i jednou z příčin sledovaného poklesu výskytu viktimizace jedince vrstevníky, která byla na konci 90. let více rozšířená.

Určitou výjimku z popsaného trendu však představuje viktimizace sexuálním násilím, která se týká téměř výhradně dívek. I když také zde pozorujeme oproti roku 1999 mírný pokles prevalence, míra ohlašování těchto incidentů policii se prakticky nezměnila a zůstává zcela minimální. Vzhledem k závažné povaze sexuálního násilí je tato skutečnost alarmující a je zřejmé, že je potřeba věnovat tomuto fenoménu vyšší pozornost jak v oblasti osvěty a prevence, tak i výzkumu, který by napomohl efektivnímu směřování intervencí.

Specifickou oblastí, které se tento text věnoval více do hloubky, je násilí v rodině ze strany sourozenců a rodičů. Výsledky výzkumů dokládají, že oba jevy jsou velmi rozšířené. Dále se ukázalo, že i když rodiče od užívání fyzických trestů vůči svým dětem za posledních 16 let začali ustupovat, stále patří jejich výskyt v ČR k nejvyšším v Evropě. Česká republika je již delší dobu kritizována Radou Evropy a Výborem OSN pro práva dítěte za absenci explicitního zákazu užívání fyzických trestů dětí rodiči. Avšak vzhledem ke značné toleranci naší společnosti k fyzickým trestům dětí, kterou dokládají i výše uvedené výsledky výzkumů, nelze očekávat vysokou ochotu politiků takové rozhodnutí prosazovat. Proto by prvním krokem měla být snaha o zvyšování celospolečenského povědomí o negativních dopadech fyzických trestů dětí a propagace alternativních výchovných přístupů. Jak ukazují zahraniční zkušenosti, lze do takového úsilí úspěšně zapojit celou řadu profesionálů například z řad psychologů, sociálních pracovníků i zdravotníků, kteří mohou rodičům pomoci si uvědomit, že ne všechny tradiční způsoby výchovy jsou efektivní a pro dítě prospěšné.

PŘÍLOHA 1

Znění otázek na viktimizaci násilím z Výzkumu městské mládeže (2015):

- *Ublížení na zdraví*: Někdo tě násilně napadl, udeřil nebo kopnul tak silně, že tě zranil (např. jsi krvácel/a nebo měl/a monokla).
- *Loupež*: Někdo ti násilím vytrhl něco z ruky nebo ti pod pohrůžkou násilí něco vzal, např. tašku, peníze, kolo.
- *Vydírání*: Někdo po tobě chtěl peníze nebo jiné věci (hodinky, mobil, boty, atd.) a vyhrožoval ti, pokud mu je nedáš?
- *Sexuální násilí*: Někdo Tě násilím nebo pod vážnou hrozbou násilí nutil k nějakému sexuálnímu jednání nebo k tomu, abys nějaké sexuální jednání, o které nestojíš, strpěl/a (např. vynucený pohlavní styk, osahávání).

Znění otázky na viktimizaci násilím ze strany sourozence z Výzkumu městské mládeže (2015):

- Došlo k potyčce mezi tebou a tvým sourozencem, během níž ti tvůj bratr/sestra přivodil/a nějaké zranění (např. jsi krvácel/a nebo měl/a monokla)?

ZDROJE

- COUNCIL OF EUROPE, 2015. *Progress towards prohibiting all corporal punishment in Council of Europe member states, November 2015* [online]. Council of Europe. [cit. 18.12.2015]. 4 s. Dostupné z: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168048c8b2>
- FERGUSON, Christopher J., 2013. Spanking, corporal punishment and negative long-term outcomes: A meta-analytic review of longitudinal studies. *Clinical Psychology Review*, roč. 33, č. 1, s. 196–208. ISSN 0272-7358.
- FINKELHOR, David et al., 2008. *Childhood Victimization. Violence, Crime, and Abuse in the Lives of Young People*. New York: Oxford University Press. 226 s. ISBN 978-0-19-534285-7.
- FINKELHOR, David, TURNER, Heather, ORMROD, Richard, HAMBLY, Sherry L., 2010. Trends in childhood violence and abuse exposure: evidence from 2 national surveys. *Archives of pediatrics & adolescent medicine*, roč. 164, č. 3, s. 238–242. ISSN 1072-4710.
- GERSHOFF, Elizabeth Thompson, 2002. Corporal punishment by parents and associated child behaviors and experiences: a meta-analytic and theoretical review. *Psychological bulletin*, roč. 128, č. 4, s. 539–579. ISSN 0033-2909.
- GERSHOFF, Elizabeth Thompson, 2010. More harm than good: A summary of scientific research on the intended and unintended effects of corporal punishment on children. *Law and Contemporary Problems*, roč. 73, č. 2, s. 31–56. ISSN 0023-9186.
- GLOBAL INITIATIVE TO END ALL CORPORAL PUNISHMENT OF CHILDREN, 2015. *Corporal punishment of children in the Czech Republic* [online]. Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children. [cit. 18.12.2015]. 7 s. Dostupné z: <http://www.endcorporalpunishment.org/assets/pdfs/states-reports/CzechRepublic.pdf>
- GRUSZCZYŃSKA, Beata, LUCIA, Sonia, KILLIAS, Martin, 2012. Juvenile Victimization from an International Perspective. In: Junger-Tas, J., Marshall I. H., Enzmann, D., Killias,

- M., Steketee, M., Gruszczynska, B., eds. *The Many Faces of Youth Crime: Contrasting Theoretical perspectives on Juvenile Delinquency across Countries and Cultures*. New York: Springer, s. 95–116. ISBN 978-1-4419-9454-7.
- HASHIMA, Patricia Y., FINKELHOR, David, 1999. Violent victimization of youth versus adults in the National Crime Victimization Survey. *Journal of Interpersonal Violence*, roč. 14, č. 8, s. 799–820. ISSN 0886-2605.
- JUNGER-TAS, Josine, MARSHALL, Ineke Haen, ENZMANN, Dirk, KILLIAS, Martin, STEKETEE, Majone, GRUSZCZYŃSKA, Beata, eds., 2012. *The Many Faces of Youth Crime: Contrasting Theoretical perspectives on Juvenile Delinquency across Countries and Cultures*. New York: Springer. 367 s. ISBN 978-1-4419-9454-7.
- KRUG, Etienne G., DAHLBERG, Linda L., MERCY, James A., ZWI, Anthony B., LORAZO, Rafael, eds., 2002. *World report on violence and health* [online]. Geneva: World Health Organization. [cit. 18.12.2015]. 346 s. ISBN 92-4-154561. Dostupné z: http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/chapters/en/
- LARZELERE, Robert E., COX, Ronald B., 2013. Making valid causal inferences about corrective actions by parents from longitudinal data. *Journal of Family Theory & Review*, roč. 5, č. 4, s. 282–299. ISSN 1756-2570.
- LARZELERE, Robert E., KUHN, Brett R., 2005. Comparing child outcomes of physical punishment and alternative disciplinary tactics: A meta-analysis. *Clinical Child and Family Psychology Review*, roč. 8, č. 1, s. 1–37. ISSN 1096-4037.
- MAREŠOVÁ, Alena, et al., 2013. *Analýza trendů kriminality v roce 2012*. Praha: IKSP. 121 s. ISBN 978-80-7338-142-4.
- MARSHALL, Ineke Haen, ENZMANN, Dirk, HOUGH, Mike, KILLIAS, Martin, KIVIVUORI, Janne, STEKETEE, Majone, 2015. *Youth Victimization and Reporting to Police* [online]. Boston: Northeastern University. [cit. 18.12.2015]. 22 s. ISBN 92-4-154561. Dostupné z: http://www.northeastern.edu/isrd/wp-content/uploads/2015/09/first_results_15_countries_aug_2015.pdf
- MCMILLAN, Ross, 2001. Violence and the Life Course: The Consequences of Victimization for Personal and Social Development. *Annual Review of Sociology*, roč. 27, s. 1–22. ISSN 0360-0572.
- MENARD, Scott, 2002. Short- and Long-term Consequences of Adolescent Victimization. *Youth Violence Research Bulletin* [online]. s. 1–16. [cit. 18.12.2015]. Dostupné z: http://www.nctsn.org/nctsn_assets/pdfs/reports/short_long_term_adolescent.pdf
- MINIMALIZACE ŠIKANY, 2009. *Výsledky výzkumu Kyberšikana na českých školách* [online]. Aisis, o.s. [cit. 18.12.2015]. 14 s. Dostupné z: http://www.minimalizacesikany.cz/images/stories/vyzkum2010/vyzkum_tiskovka_web.doc
- MORAVCOVÁ, Eva, PODANÁ, Zuzana, BURIÁNEK, Jiří, et al., 2015. *Delikvence mládeže. Trendy a souvislosti*. Praha: Triton. 231 s. ISBN 978-80-7387-860-3.
- POLICIE ČR, 2015. *Statistiky kriminality* [online]. Policie ČR. [cit. 18.12.2015]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx>
- STOČESOVÁ, Simona, THOMOVÁ, Jana, 2002. Zkušenosti žáků a studentů s násilím v Plzni. In: Večerka, K., ed. *Sborník příspěvků ze seminářů sociální patologie*. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, s. 176–194.
- STOP NÁSILÍ NA DĚTECH, 2008. *Názory občanů ČR na tělesné tresty dětí* [online]. Úřad vlády ČR. [cit. 18.12.2015]. 2 s. Dostupné z: http://stopnasilinadetech.cz/pdf/nazory_obcanu_na_telesne_tresty.pdf
- ŠEVČÍKOVÁ, Anna et al., 2015. *Děti a dospívající online. Vybraná rizika používání internetu*. Praha: Grada. 184 s. ISBN 978-80-247-5010-1.
- TUČEK, Milan, 2015. *Důvěra některým institucím veřejného života v říjnu 2015* [online]. Praha: CVVM. [cit. 18.12.2015]. 6 s. Dostupné z: <http://cvvm.soc.cas.cz/media/form2content/documents/c1/a7447/f3/po151119.pdf>
- UNITED NATIONS, 2011. *Consideration of reports submitted by States parties under article 44 of*

the Convention. Concluding observations: Czech Republic [online]. United Nations, Convention on the Rights of the Child. [cit. 18.12.2015]. 19 s. Dostupné z: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fC%2fZE%2fCO%2f3-4&Lang=en

WEISS, Petr, et al., 2005. *Sexuální zneužívání dětí*. Praha: Grada. 264 s. ISBN 80-247-0929-5.

WORLD HEALTH ORGANIZATION, 2014. *Global status report on violence prevention 2014* [online]. World Health Organization. [cit. 18.12.2015]. 274 s. ISBN 978-92-4-156479-3. Dostupné z: http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/status_report/2014/report/report/en/